

Na stranicama »Vojnog dela« objavljeno je u protekle dve godine nekoliko tekstova o problemima rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama, posebno u JNA. S obzirom na značaj i aktuelnost ove teme, o njoj su vođene rasprave u komandama jedinica i školskim centrima, a o pojedinim aspektima komandovanja diskutovalo se i na tribinama domova armije. Jedan od razgovora ove vrste vođen je krajem januara i u Domu JNA Beograd. Objavljujemo diskusije general-pukovnika D. Pekića i general-majora Z. Dimića sa tribine Titovo vojno delo.

General-pukovnik
DUŠAN PEKIĆ

Neke specifičnosti sistema rukovođenja u narodnooslobodilačkom ratu

Kao što je poznato, narodnooslobodilački rat u Jugoslaviji razlikovao se od drugih revolucionarnih, oslobodilačkih i partizanskih ratova savremene epohe, između ostalog, i bitno drukčijom organizacijom i načinom funkcionisanja celokupnog sistema rukovođenja i komandovanja. Kada to naglašavamo, imamo u vidu nekoliko specifičnosti. Verovatno prva i najznačajnija među njima sastojala se u specifičnosti uslova u kojima počinje oružani ustanak kao i činjenici što su i Narodnooslobodilačka vojska i sistem komandovanja u njoj morali da se stvaraju, izgrađuju i učvršćuju u *hodu*, u procesu narodnooslobodilačke borbe i revolucije, uporedo s tokom rata. Svako ko bar malo poznaje istoriju vojne organizacije i ratne veštine, dobro zna da je to najteži slučaj vođenja rata uopšte, a samim tim i najteži slučaj rukovođenja oružanim snagama.

Međutim, treba odmah konstatovati da se, i pored svih teškoća, otpora i prepreka koje je morao da savlada, naš narodnooslobodilački rat karakterisao izuzetno *visokim stepenom organizovanosti*, i da ni u jednom trenutku nije bio zapljusnut talasom stihije i dezorganizacije. To se nije događalo čak ni u trenucima privremenih kriza i oseka u pojedinim regionima, što je samo još jedan dokaz izuzetne vitalnosti, snage i monolitnosti naše oslobodilačke borbe i revolucije. Zasluga za to pripada, pre svega, komunistima Jugoslavije, koji su još mnogo godina pre ovih sudbonosnih događaja preduzimali opsežne političke i vojne pripreme za borbu protiv fašističke opasnosti. Zahvaljujući takvoj orijentaciji, Komunistička partija Jugoslavije na čelu sa Josipom Brozom Titom uspjela je ne samo da učvrsti sopstvene redove, već i da stekne izuzetno visok ugled u najširim slojevima radnih ljudi, koji su u njoj videli jedinu opštejugoslovensku političku snagu spremnu za odbranu zemlje.

Do formiranja Glavnog štaba NOPOJ, 27. 6. 1941. godine, pripremama za dizanje i organizovanje ustanka rukovodio je Vojni komitet CK KPJ na čelu sa drugom Titom. Vojni komiteti su postojali i pri nacionalnim (pokrajinskim) partijskim organizacijama, kao i nižim rukovodstvima KP, a u svom sastavu su imali, obično, 3—5 članova.

Od 26. juna 1941. godine rukovođenje ustankom preuzima GŠ NOPOJ, a od Savetovanja u Stolicama (26. septembra) — Glavni štab je preimenovan u Vrhovni štab. Na čelu ovih štabova bio je drug Tito. Do kraja jula 1941. godine formirani su i glavni štabovi NOPO u Sloveniji, Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Glavni štab Hrvatske je obrazovan početkom oktobra, a u Makedoniji krajem septembra. Za teritoriju Kosova GŠ je formiran oktobra 1942, a za Vojvodinu jula 1943. godine.

Pred rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta odmah su se postavila četiri strategijska pitanja: prvo — odrediti vreme (moment) početka oružanog ustanka; drugo — opredeliti se za najcelishodniji oblik rata; treće — izabrati odgovarajući oblik oružane borbe; četvrto — opredeliti se za doktrinu oružane borbe.

Odluku za početak ustanka drug Tito donosi 4. jula 1941. godine na sednici Politbiroa u okupiranom Beogradu. U to vreme su glavne snage fašističke Nemačke već bile angažovane na Istočnom frontu, što je predstavljalo značajan elemenat u proceni situacije. Na drugo strategijsko pitanje — izbor oblika rata, drug Tito je dao genijalan odgovor: treba se opredeliti za najširi opštenarodni oslobodilački rat (NOR), u kojem će u istoj meri biti prisutni i elementi socijalističke

revolucije. To, istovremeno, treba da budu i rat i revolucija. Da bi se to postiglo, izabran je partizanski oblik oružane borbe, jer je takav način ratovanja u datim uslovima (okupacije zemlje jakim snagama agresora) bio jedino realan. Kasnije je on prerastao u kombinovani oblik oružane borbe, a u završnim operacijama 1944. i 1945. godine primenjivana su, kao što znamo, i frontalna dejstva (npr. na srem-skom frontu). Konačno, na četvrto strategijsko pitanje — izbor doktrine oružane borbe, odgovor je bio: opredeliti se za maksimalno ofanzivnu strategiju, ali i najveći realizam u izboru ciljeva borbenih dejstava.

Drug Tito je veoma dobro znao da NOR i revolucija mogu uspeti čak i u tim najtežim uslovima samo ako imaju opštenarodni karakter i ako ih prihvate svi narodi i narodnosti Jugoslavije. Zato je i usmerio KPJ ka ostvarenju tog cilja, odnosno razvijanju svesti i saznanja o odlučujućem značaju bratstva i jedinstva za sve narode Jugoslavije u tim najtežim danima naše novije istorije. Opštenarodni karakter NOR i revolucije Tito nije shvatio tako da svi sposobni ljudi odmah krenu u juriš na kasarne ili da se brane na barikadama. Znao je da bi u toj situaciji, kada još nema oružja, takva orijentacija predstavljala običnu »junačku glupost«, kao što je svojevremeno rekao Lenjin povodom sličnog Ervejovog predloga.

Tito je odredio realne organizacijske oblike, realne zadatke i originalnu strategiju i taktiku. Njihov smisao se svodio na sledeće: početi sa manjim partizanskim odredima i lakšim zadacima, postepeno se kaliti i naoružavati, i postepeno prelaziti na više organizacijske oblike. Nije dozvoljavao da ga veliki revolucionarni zanos odvede u nereálnost, utopiju. Opštenarodni karakter NOR u tom momentu nije cenio brojem naoružanih boraca, već na osnovu prihvatanja ciljeva NOB i revolucije, ispoljene spremnosti za njihovu realizaciju, prihvatanja ideja bratstva i jedinstva, spremnosti za uključivanje u najraznovrsnije oblike oružanog i neoružanog otpora i sl. Težište političke borbe bilo je na sprečavanju bratoubilačkog rata* i vođenju beskompromisne borbe partizanskih odreda protiv okupatora i kvislinga širom Jugoslavije. Od samog početka sva ta dejstva partizanskih odreda povezivao je u celinu, i davao im strategijski značaj.

Celokupni sistem komandovanja jedinicama NOV i POJ zasni-vao se, pre svega, na jedinstvu pogleda i akcije starešinskog kadra i jedinstvenoj vojnoj organizaciji štabova. U strukturi komandova-

* Poznato je da su fašistički agresori bili raskomadali Jugoslaviju i uz pomoć kvislinga do maksimuma raspirivali nacionalnu i versku mržnju radi izazivanja bratoubilačkog rata, koristeći posledice neravnopravnosti naroda u staroj Jugoslaviji.

nja najviši organ bio je Vrhovni komandant (odnosno Vrhovni štab), koji je svoju funkciju ostvarivao preko glavnih, operativnih i zakonskih štabova, odnosno komandanata i političkih komesara jedinica. S obzirom na usvojeni princip dvostarešinstva, pravo komandovanja su imali komandant i politički komesar, dok su zamenik komandanta, politkomesara i načelnik štaba imali pravo komandovanja samo po ovlašćenju komandanta, odnosno političkog komesara.

Svi štabovi, počev od Vrhovnog štaba do bataljona i odreda, bili su brojno mali. Planiranje i organizacija borbenih dejstava vršeni su, obično, zajednički, ali je konačnu odluku donosio komandant. Druga specifičnost komandovanja, kao što je već naglašeno, bila je u postojanju sistema dvostarešinstva. U svim jedinicama i štabovima (izuzev VŠ) postojala je institucija političkih komesara, koji su bili potpuno ravnopravni komandantima (komandirima). Podela dužnosti je izvršena tako što je komandant odgovarao, pre svega, za borbenu upotrebu i dejstva jedinice, vojnostručno osposobljavanje boraca i starešina, red i disciplinu, a politički komesar za vaspitanje, politički rad, sprovođenje linije Partije, moralno-političko stanje, odnose među borcima i starešinama i sl. Odluke i rešenja o upotrebi jedinica donosili su zajednički.

Jedan od bitnih preduslova za uspešno komandovanje bilo je usvajanje političke i vojne strategije NOR i revolucije od strane svih štabova i starešina. Odlučujuću ulogu u tome imale su organizacije KP, ali su od ne manjeg značaja bile vojne mere Vrhovnog i glavnih štabova. Vrhovni štab je to obezbeđivao uputstvima, direktivama, savetovanjima, delegiranjem svojih članova u pojedina područja i sl. Od posebnog značaja je bio direktivni tekst druga Tita »Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda«, objavljen u Biltenu GŠ NO-POJ 10. VIII 1941, a posebno odluke Savetovanja u Stolicama, 26. IX 1941. Mada je rukovođenje NOB *u celini* bilo strogo centralizovano — Centralni komitet KPJ i VŠ su određivali političku i vojnu doktrinu za celu Jugoslaviju — komandovanje je neizbežno moralo da bude decentralizovano, jer je to uslovljavao i zahtevao partizanski karakter rata i masovnost oružane borbe. U suštini, komandovanje se svodilo na određivanje ciljeva i usmeravanje delatnosti potčinjenih. Decentralizovano komandovanje je postojalo čak i u okviru divizija i brigada, sem kada su kao celina angažovane za izvršenje zajedničkih zadataka.

Na svim nivoima komandovanja odluke su donošene, po pravilu, potpuno samostalno. To se odnosilo ne samo na način (metod) izvršenja zadatka, već i na samu odluku o preduzimanju akcije. Takav sistem komandovanja omogućavao je i delotvorno uticao na razvi-

janje široke inicijative svih štabova i starešina i doprinosio bržem razvoju, osamostaljivanju i osposobljavanju starešinskog kadra. Međutim, u izuzetno složenim i posebno delikatnim situacijama, i VŠ i drugi štabovi su neposredno komandovali jedinicama. Tako je, npr., VŠ neposredno komandovao dejstvima grupe partizanskih odreda u prvoj neprijateljskoj ofanzivi (ujesen 1941. godine), a sličan princip je primenjivao i kasnije: u leto 1942. neposredno komanduje grupom proleterskih brigada prilikom pohoda u Bosansku krajinu, a u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi neposredno komanduje grupom divizija. Januara 1943. godine, u vreme najžešćih borbi sa okupatorsko-kvislinškim snagama koje su započinjale ofanzivu širokih razmera na oslobođenu teritoriju Bosanske krajine, Like, Korduna i Banije, VŠ je izdao otvoreno naređenje (preko radio stanice »Slobodna Jugoslavija«) svim jedinicama NOV i POJ da odmah pređu u najširu ofanzivnu akciju napadom na uporišta i garnizone neprijatelja i njegov saobraćaj, kako bi olakšale borbu Glavne operativne grupe, 1. bosanskog i 1. hrvatskog korpusa. Ovakav način komandovanja VŠ je primenjivao i kasnije, s tom razlikom što je naređenja izdavao šifrovanim depešama. Međutim, od druge polovine 1944. godine, uporedo sa formiranjem novih divizija i korpusa, a zatim i armija, stepen centralizacije komandovanja postaje sve karakterističniji za jedinice NOV. To je bilo uslovljeno, između ostalog, i promenama nastajalim u načinu izvođenja borbenih dejstava, a posebno sve češćom primenom frontalnih borbi. Već od druge polovine 1944. godine VŠ je neposredno planirao sva krupnija dejstva NOVJ.

Za stil i način komandovanja u NOR jedna od najvažnijih osobnosti bila je neposredno, lično angažovanje starešina. Zahvaljujući takvom odnosu, postavljeni zadaci su izvršavani, po pravilu, veoma uspešno, ali su zato i gubici komandnog kadra bili često veoma teški. Elastičnosti komandovanja doprinosila je, između ostalog, i veoma uprošćena i minimalna dokumentacija. Osnovno pravilo za svakog starešinu bilo je da dobijeni zadatak izvrši uz minimum žrtava. »Izvršavati zadatke u potpunosti i sa najmanje žrtava — u tome se sastoji veština komandovanja i vođenja jedinica u ratu« (Tito).

U praksi su egzistirale sve funkcije i načela rukovođenja: predviđanje, planiranje, naređivanje, izvršavanje i kontrola, zatim principi iznenađenje, masovnost i neprekidnost borbenih dejstava, težišta dejstava, ekonomije snaga, jedinstva komandovanja, aktivnost i inicijativa i dr. ali je svaki od njih stvaralački primenjivan i saobražavan specifičnim uslovima našeg rata, bez formalizma i šablona. Zato se i moglo desiti da naš VŠ — kao najmanji štab tog ranga u novijoj istoriji ratova i sa najmanje tehničkih sredstava — obezbedi

najveći stepen efikasnosti rukovođenja, ne samo OS i oružanom borbom, već i ratom u celini. Treba, naime, imati u vidu da je do formiranja AVNOJ-a i zemaljskih antifašističkih veća, VŠ brinuo i o svim državnim poslovima, i da je izdavao mnoge propise iz te oblasti.

Da pomenemo još neke specifičnosti rukovođenja u NOR-u, bez namere da ih šire analiziramo.

U početku su borci birali starešine osnovnih jedinica. Kao što je poznato, takva praksa je zabeležena u mnogim revolucionarnim i oslobodilačkim ratovima, pa bi se moglo reći da predstavlja neku vrstu »zakonitosti« početnog perioda partizanskog rata. U našem ratu je taj princip ubrzo prevaziđen.

Ubrzo se nametnula i potreba »školovanja« rukovodećih kadrova. Najpogodniji oblik za to bili su kratki kursevi, a početkom 1942. Glavni štab Hrvatske formira i posebnu Oficirsku školu, koja je 4. XI 1942. preimenovana u Vojnu školu NOV i POJ.

Sledeća, možda i najveća specifičnost sistema rukovođenja, bila je formiranje i postojanje glavnih štabova NOV i POJ. To su bile najviše vojno-političke komande za rukovođenje ustankom i oružanom borbom u pojedinim nacionalnim i istorijskim područjima Jugoslavije, a po svom osnovnom obeležju bile su operativno-teritorijalni organi. Do formiranja zemaljskih antifašističkih veća glavni štabovi su obavljali i političke funkcije najviših organa vlasti na svojoj teritoriji. Njihovo stvaranje i konstituisanje, prema tome, nije bilo uslovljeno samo operativnim potrebama (mada je to veoma značajan razlog), već je, pre svega, odražavalo jasan kurs i orijentaciju u pogledu pravilnog rešavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, na principima ravnopravnosti, bratstva i jedinstva.

Ne manju specifičnost su predstavljale, takođe, komande područja i mesta sa svojim stražarskim četama, pozadinskim bazama, mesnim i seoskim stražama. Ove komande su bile u sastavu OS, starale su se o mobilizaciji i snabdevanju, a ujedno su bile i izvršni organi NOO-a za borbu protiv diverzanata, petokolonaša i sprečavanje subverzivnih aktivnosti neprijatelja.

Na osnovu svega rečenog, moguće je ukazati na nekoliko iskustava koja imaju trajniju vrednost.

Prvo i verovatno najznačajnije iskustvo koje smo stekli u narodnooslobodilačkom ratu u pogledu rukovođenja i komandovanja jeste neophodnost postojanja jedinstva komandovanja svim komponentama i vidovima OS. U početku NOR-a to je obezbeđivano u partijskoj strukturi, a zatim preko VŠ i glavnih štabova. To jedinstvo OS i komandovanja proizilazilo je iz jedinstva interesa ogromne većine naših naroda i narodnosti, koji su svoju budućnost, slobodu i ravno-

pravnost videli u zajedničkom životu, jer bez toga ni jedan nije imao izgleda da postigne punu slobodu i ravnopravnost, kao što je bez toga ne bi mogao ni da sačuva.

Drugo, naš NOR je potvrdio neophodnost visokog stepena organizacije i organizovanosti za oružanu borbu i sve druge oblike borbe i otpora, a da bi se to postiglo bila je nužna maksimalna angažovanost organizacija KPJ i štabova NOV i POJ u razvijanju svesti i izgrađivanju adekvatnih organizacijskih oblika, uz pravovremeno sagledavanje svih aspekata i problema rata.

Treće, u našem NOR-u čovek je bio osnovni i odlučujući faktor borbe. Moralno-političko jedinstvo i ljudski faktor ostaju i dalje odlučujući činilac naše strategije i taktike.

Uspešan tok i pobedonosni završetak NOR-a bili su odraz i rezultanta naše adekvatne strategije i taktike, koje su odgovarale postojećim uslovima, potrebama i mogućnostima, odnosu snaga na ratištu i konstelaciji snaga u svetu. Od posebnog je značaja bila mukotrpna i dugotrajna borba za obezbeđenje priznanja i podrške svetuskog javnog mnjenja. Samo zahvaljujući doslednosti i upornosti druga Tita, CK KPJ, VŠ i AVNOJ-a ona je urodila plodom. Zato je drug Tito nastavno rad i posle rata na stvaranju i razvijanju mostova prijateljstva sa svim narodima sveta, i otpočeo borbu radi mobilisanja svetskog javnog mnjenja za uspostavljanje ravnopravnih odnosa među narodima i državama. Boreći se za ostvarenje tih ciljeva, Jugoslavija je stekla izuzetno visok ugled u svetu, što se pozitivno odražava i na njen vojno-politički položaj.

Četvrto, uspešno komandovanje je pretpostavljalo pravovremeno donošenje bitnih odluka — ni prerano, ni prekasno. Tu se Tito uvek isticao izuzetnim refleksom. Spomenimo V konferenciju KPJ, Majsko savetovanje 1941, Savetovanje u Stolicama i formiranje VŠ i GŠ, pravovremene odluke o formiranju brigada, divizija, korpusa i, najzad, armija. Nikad nije preuranio, niti zakasnio.

Razvijanje samoinicijative i odgovornosti boraca, starešina i štabova bio je jedan od osnovnih postulata celokupnog sistema rukovođenja i odnosa u NOR-u. Da bi se to postiglo, bilo je neophodno veliko međusobno poverenje i drugarstvo, a to je, opet, obezbeđivano visokim stepenom svesne discipline. Da u našoj NOV i POJ nisu vladali takvi odnosi bilo bi gotovo nemoguće obezbediti maksimalnu efikasnost i aktivnost sa tako oskudnim tehničkim sredstvima komandovanja. Svako je znao svoj dugoročni zadatak, pa i kada nije dobijao nova naređenja delovao je u skladu sa tim dugoročnim zadatkom i konkretnom situacijom. Drug Tito je neprekidno sposob-

ljavao potčinjene komandante i štabove da u svakoj situaciji nalaze najbolja rešenja, učio ih je da ne budu robovi već gospodari situacije.

Probleme borbe u okruženju i proboja iz okruženja naši štabovi i starešine su shvatali sasvim drukčije nego što se to činilo u drugim armijama. Za mnoge armije u drugom svetskom ratu bitka u okruženju se završavala, obično, predajom okružene jedinice ili grupacije. U našoj NOV ono se uvek završavalo probom. Jedinice koje nisu bile opterećene bolnicama, zbegovima i većim brojem ranjenika — probom su izvodile bez velikih teškoća i uz neznatne gubitke, što je bilo i prirodno: borci i starešine su bili ljudi visokog morala, koji su znali zašto se bore, a dobro su poznavali zemljište i slabosti neprijatelja — što su do maksimuma koristili.

Peto, posebnu pažnju zaslužuje fenomen malih i efikasnih štabova u NOR-u. Štabovi brigada su imali 5—8, a divizija 8—14 starešina, pa ipak su izvodili veoma složene bojeve i operacije, i to uz jednovremeno obavljanje mnogo drugih funkcija i zadataka u jedinici i na terenu (mobilizacija, politički rad, planiranje, organizacija, obuka, snabdevanje i dr.), od kojih su oslobođeni štabovi sličnog ranga u drugim armijama mada su 2—3 puta veći, a uz to i tehnički opremljeniji. Kada se ima u vidu još i činjenica da većina starešina u NOVJ nije prethodno imala čak ni elementarnih vojnih znanja — problem postaje još složeniji. Njegovo objašnjenje se svodi na sledeće: to je bilo moguće zato što su rukovodeći kadrovi NOV završavali kratke kurseve a do dolaska na te funkcije prošli surovu školu rata, što su se postupno razvijali na komandnim funkcijama i uporedo sticali borbena iskustva, što su analizirali svaku svoju akciju, boj i borbu, i što su iz toga uvek izvlačili najobjektivnije poruke. Neprijatelj je uvek podrobno izučavan, procenjivano je šta on očekuje, a zatim se dejstvovalo suprotno od toga i tako postizalo iznenađenje. Formalizam i šablonizam bili su strani štabovima NOV i POJ. To ne znači da nije bilo pojedinačnih grešaka i neuspeha, ali to su bili izuzeci.

Na kraju, iskustva iz NOR-a nam govore da je za jedinice sa lakim naoružanjem i za izvršavanje jednostavnijih zadataka moguće pripremati starešinski kadar na kraćim kursovima iz redova najboljih boraca. U stvari, borci, starešine i štabovi su obučavani neprekidno i postupno, tako da je uvek održavana puna borbena gotovost. Stariji borci su obučavali mlađe, komandiri četa — vodnike i desetaire, a za sve je najbolja obuka bila — praksa, tj. borba.